

Ігор Цуркан.

"І славу навколо співає трава..."

(Образ гетьмана Івана Мазепи в творчості Яра Славутича)

Джерело: [Ігор Цуркан. "І славу навколо співає трава..." | Просвіта](#)

[Херсонщини http://prosvita-ks.co.ua/visnik-tavriyskoyi-fundaciyi-vipusk-3/igor-curkan-i-slavu-navkolo-spivaie-trava#ixzz4uqnUabwT](http://prosvita-ks.co.ua/visnik-tavriyskoyi-fundaciyi-vipusk-3/igor-curkan-i-slavu-navkolo-spivaie-trava#ixzz4uqnUabwT)

Увага! Матеріали захищені авторським правом!

Патріотична тематика є домінантною у творчості [Яра Славутича](#). Поет пише насамперед про те, що турбує та ятрить його душу, що захоплює в полон його думи й почуття. Переважна більшість віршів була написана в 40-ві - на початку 50-х років ХХ ст. На той час можливість побудови вільної української держави сприймалась певною ілюзією, абсолютно утопічною ідеєю. У колі емігрантів згасала надія на те, що колись пощастить побачити рідну землю. Саме тому зрозуміле звернення Яра Славутича до постаті гетьмана Івана Мазепи, яка стала своєрідним символом нескореності й вічного прагнення до волі, світлим ідеалом у боротьбі за незалежність України. Митець прагнув нагадати зневіреним сучасникам, що вони є нащадками справжніх героїв, спадкоємці їхньої величч, продовжувачі визвольної боротьби.

Однією з найважливіших сторінок літературного доробку Яра Славутича є колись утрачена, поновлена лише частково з пам'яті поема "Мазепа", в якій автором відтворено трагічні для України часи, останні судомні пориви до свободи. У поемі митець змалював колоритний образ видатного історичного діяча Івана Мазепи, котрий керувався ідеєю об'єднання українських земель під гетьманською владою та був одержимий побудовою європейської держави, намагався вирвати Україну з лабет царату.

"Изменник, богоотступник, вор... шведа для того в Украину призвал, дабы поработить сей малороссийский народ..." - ці слова з листа російського царя Петра I надовго стали лейтмотивом не тільки історичних, а й художніх творів, у яких фігурувало ім'я волелюбного гетьмана.

Іван Мазепа - це єдина постать української історії, що у світовій літературі та мистецтві здобула таку популярність, як безсмертні образи Прометея, Фауста, Дон Жуана. Особистість видатного українського гетьмана привертала увагу багатьох геніїв. До цієї славної постаті звертались митці різних епох і країн: поети (Вольтер і Байрон, Брехт і Словацький); малярі (Вернет, Бодлер, Міє); композитори (Ліст, Чайковський, Неріні, Придаткевич), які перенесли романтичні пригоди та трагічні події з його життя на полотно та ноти.

Постать Івана Мазепи у літературі й мистецтві часто оповита серпанком легенд, загадковості, фантазії, далека від історичної правди. Чужинців майже не цікавив час, місце, історичний Мазепа, його боротьба за волю України. Їх більше приваблювала романтична легенда про нього, на тлі якої вони могли давати волю своїй фантазії. Образ гетьмана переважно виписаний відповідно до романтичних канонів: ідеалізований герой, що перемагає труднощі, палкий коханець, вродливий красень. Тому й Мазепа у цих творах здебільшого втрачає українські риси, набуває універсального характеру, втілюючи загальнолюдські прагнення й ідеали. "Західноєвропейська романтична література, - як зауважує М.Сивіцький, - створила довкола Мазепи легенду, зробила з нього тільки перелюбника, бабія, баламута, викрадача чужих жінок. Не приносили ті прикмети слави героєві, а також і народові, в якому цей герой був гетьманом, символом останнього пориву до боротьби за незалежність" [2:206].

Незважаючи на те, що доля гетьмана Івана Мазепи активно осмислюється у світовому письменстві, з української літератури його ім'я систематично викорінювалося і за царських часів, і за радянських. Церковна анафема діяла з однаковою силою і на тих, хто таврував його як "зрадника" Петра I, і на тих, хто бачив у спілці з Карлом XII лише позитивні моменти. В українському письменстві до образу Івана Мазепи зверталися М.Старицький (роман-диалогія "Молодість Мазепи", "Руїна"), Б.Лепкий (пенталогія "Мазепа"), Л.Старицька-Черняхівська (драма "Іван Мазепа"), Г.Хоткевич ("Гетьман Іван Мазепа"), Г.Колісник ("Мазепа-гетьман"), Роман Іваничук ("Орда") та ін. Але більшість письменників не змогли уникнути тенденційності в оцінці цієї складної і суперечливої особистості. Романтична традиція виявилася настільки сильною, що митці раз у раз поверталися до любовної пригоди гетьмана в юнацькі та зрілі роки.

На жаль, українські поети явно програють порівняно із зарубіжними. В умовах царського й радянського устроїв створення широкого епічного полотна, в якому постать Івана Мазепи висвітлювалася б у всій своїй величч, було, зрозуміло, неможливим. Поема В.Сосюри "Мазепа", яка має "глибокі підводні течії" (Юрій Барабаш) - чи не перша поетична спроба в українській радянській літературі реабілітувати видатного історичного діяча, зняти з нього тавро зрадника. Але під тиском сталінської цензури поема фактично була спотворена і позбавлена національного звучання. В.Сосюра творить, насамперед, художній образ, а не політичний портрет гетьмана. "Адже, - за слушним зауваженням Є.Маланюка, - занадто бо добре ворог (радянська влада - прим. І.Ц.), хоч який дикун, знає, що з могил виростають нові парості історії і що могили родять месників великих" [1:203].

Образ гетьмана Мазепи як символ волі й незалежності створили представники так званої "упівської поезії" (поетична драма Юрія Липи "Офіра", поема Л.Полтави "Нескінченний бій" та роман "Тисяча сімсот дев'ять"). Скорбна дата поразки українсько-шведських військ під Полтавою (1709р.) стала своєрідним стимулом для авторів у діаспорі. У Канаді з'являються друком поеми "Мазепа" Микити Мандрики та "Гетьман Іван Мазепа" (Торонто, 1959) Левка Ромена. Але й вони не стали зразками патріотичної лірики. Як зазначає у своєму дослідженні "Українська поезія в Канаді" Яр Славутич, "... прикро, що в них немає ні сюжету, ні тим більше характерів, хоч усюди - добра мова" [4:70].

У своїх філософських роздумах про трагічну долю Івана Мазепи поет-історіограф Євген Маланюк чітко сформулював давню істину: "Вироки історії часто-густо бували помилкові, але завжди невблаганні. Ще римляни дали на це вічну формулу: *vae victis* - горе переможеним!" [1:202]. Будучи переможеним, Іван Мазепа однак живе в серцях своїх земляків як символ збройної боротьби за волю України. Доказом цього може слугувати яскрава поетична творчість Яра Славутича.

Поет, безперечно, міг стати першим і ще довго залишатися чи не єдиним в українській новітній літературі, хто б правдиво і повно висвітлив складну, непересічну і суперечливу постать великого гетьмана, акцентуючи основну увагу на його державницькій діяльності, національно-визвольній місії, а не любовних пригодах. На жаль, доля не сприяла цьому: ті уривки, котрі автор відновив із пам'яті з перебігом літ, а також невеликі розвідки, написані заново, не дають змоги говорити про задум автора в цілому. Тому маємо можливість лише зробити їх огляд та побіжно охарактеризувати окремі фрагменти.

У поезіях "мазепинського циклу" Яр Славутич прагне дати власне історіософське тлумачення образу ушлявленого гетьмана, зосереджуючи увагу передовсім на державотворчих прагненнях Івана Мазепи. Поет щиро вірить, що "наша віра не вмирає" і "наше серце оживає", що "по тугім розгоні степу, у вирі гнівному подій ім'я незламного Мазепи нас поведе в майбутній бій".

У власне "мазепинському циклі" тема "святої відплати" імперсько-петровській Москві починається віршем "Монолог перед шаблею" (1959), сповненим глибокої віри в краще майбутнє рідного народу, його світлу щасливу долю. Поет вдало використовує прийом персоніфікації, коли безмовно холодна річ наділена здатністю в "гніві зорити" на поновлений край і "царську приймати образу". Шабля судить і докоряє гетьманові за бездіяльність і потурання москалям, - аби його гнівна непокірна душа "гартувала відомсту Москві" за те, що "москалі в Україну несуть неволю":

Поет вірить у судний день національного зриву і пророкує устами героя поеми: "Та прийде ще кара, зоря світова, / Година святої відплати, / Коли прогримить за державні права / Борвій Запорожжя крилатий" [3:157].

Роздумуючи над політичною долею України, Яр Славутич змальовує фатальну для українського народу битву під Полтавою. Чутливе серце поета радують "гетьманські стяги", "золота булава", вимріяна візія героїчного Мазепи. Та раптова зміна підсилює швидкоплинність і трагізм подій: "На поміч! На поміч!", - волає у зморі "поранений швед, посланець короля".

Автор довершено змальовує картини завзятої битви: "І неба, й землі невгамовність невпинна, / Повставши пекельно, у битві кипить. / Вкривається трупом полтавська долина, / І меркне у димі полтавська блакить" [3:159].

Поет уміло вплітає в художню канву згадки про українське героїство минулих часів. У величному ореолі постають "вої Олега, стрільці Святослава, Богданові лицарі, зрослі з біди..." [3:160].

Яр Славутич послідовно дотримується історичних фактів про перевагу в чисельності, артилерії та в постачанні армії Петра. Тому поет каже: "Велика звияга, та війська не досить. / Навали п'ятьох не здолає один. / І шведи здаються, і жалі голосить / Дніпра голубого зажурений плин" [3:160].

У поезії Яра Славутича простежуються яскраві паралелі до "Слова о полку Ігоревім", особливо в тих його текстових масивах, що стосуються поетизації природи. Початку походу відповідає радісна картина: "І славу навколо співає трава", "і в ноги лягають степи неозорі, привітно лунають байраки здаля..." [3:159]. Свій гнів на Москву "вихлюповують ріки, відомсту на неї виносять балки" [3:159].

Митець поетично описує участь у поході "Дніпра голубого": "Він тужно тече, багряніючи кров'ю, / Гойдає журбу січових корогов / І з ніг короля обмиває з любов'ю / Пролиту в бою, запорошену кров" [3:160].

● Вікторія Коротєєва. Язичницькі та християнські образи у поезії Яра Славутича

Знову впадають в око поетичні ремінісценції "Слова" про Ігорів похід: "І дальні дзвіниці ридують в одчаї, / І в жалоцях никнуть і поле, і сад. / І, зором шугаючи в далі безкраї, / Мазепа вельможно відходить назад" [3:160].

У простих словах "Заповіту Мазепи" (1941) автор передає весь трагізм сцени, коли "у хаті вбогої Молдови... старий Мазепа умирає". Саме у цьому вірші, поет максимально наближається до духу й смислу історичної діяльності гетьмана - мудрого державотворця:

Під пануванням лихоліття
Я боронив козацьких прав
І всенародної просвіти
По школах щиро пильнував,
Щоб Край - окрадений Москвою -
До волі, світлої мети
Під золотою булавою,
Як за Богданом, повести [З:161].

Для всебічного змалювання образу Івана Мазепи Яр Славутич репрезентує свого героя в різних іпостасях. На відміну від своїх попередників, він намагається змодельювати образ гетьмана рельєфно, багатоаспектно, глибинно.

Останні слова, що злітають з уст Мазепи, звернені до нащадків і звучать як заповіт-наказ: "На слугування Україні / Своє життя, свої думки, / Душі буяння, гнів палкий,- / Усе віддати ви повинні..." [З:161].

Дві свічі у головах гетьмана, що "палали владно, як багаття, немов незгашене завзяття в полтавській битві на степах" символізують невмирущу ідею визвольної боротьби.

Чільне місце в поемі посідає і любовна колізія - інтимні стосунки Івана Мазепи з Мотрею. Про це свідчить, зокрема, ніжно-поетичний "Дует Мазепи й Мотрі" (1949). Кохання літнього гетьмана до юної Кочубеївни для Яра Славутича - романтична історія про щирі непідробні почуття, що здатні творити дива, надихати людину на безсмертні подвиги. Митець досконало вивчив історію цього кохання, дослідивши поетичний спадок гетьмана і його епістолярій та інші джерела. Поета зачаровує цнотливість, глибока шляхетність цього кохання, чого не зрозуміли чи не хотіли побачити ні Байрон, ні Пушкін. Яр Славутич не робить з гетьмана зрадника, не зводить кохання літньої людини до донжуанства, намагається показати складність і багатогранність людського характеру.

Незаперечним залишається той факт, що листи Івана Мазепи до Мотрі надихнули Яра Славутича на створення високопоетичних рядків, у яких стільки щирих почуттів: "І я душею

воскрешаю, / І я в життя пірнаю знов. / Моя кохана, мій розмаю, / В моїй душі кипить любов!"
[3:158]

Мотря в поемі - жінка гідна любові великої людини. Особисте у долі героїв переплітається з громадським. Кохання до Івана Мазепи в душі дівчини зливається з любов'ю до України, і тому вона стає символом боротьби за визволення.

Оригінальні фрагменти з поеми "Мазепа" поет закінчує кантатою "Слава Мазепі" (1943; 1959), що складається з трьох частин. У цій поезії Яра Славутич величає Івана Мазепу "батьком" українського народу, називає "велемудрим гетьманом" і воздає йому всенародну славу: "Слава тобі, велемудрий гетьмане, / Шана й доземний уклін! / Батьківське слово твоє полум'яне / Кличе до бою - як дзвін" [3:163].

Своєрідною тугою пройнята друга частина кантати, що звучить жалібно, мов похоронний реквієм:

Спадають круки з високости,
Чайки ридають із долин.
Там, де лягли козацькі кості,
Шумить зажурений полин [3:164].

Однак, десь із глибин душі несподіваним резонансом звучить оптимістична нота: "Та наша віра не вмирає, / Та наше серце ожива, / Бо ще на простори безкраї, / Як сонце, блисне булава" [3:164].

У третій частині кантати автор вдається до поетичних повторів, аби акцентувати читацьку увагу на провідному мотиві твору: "Вперед! Пробивайся щосили / На рідні козацькі степи, / Розриті Москвою могили / Московською кров'ю кропи!" [3:164].

Патріотизм поета невимушений, автентичний для його світосприйняття, тому так органічно поєднуються у його творчості визвольні мотиви з історіософічними нотками, з медитативністю і філософічністю. Саме таким символом української нескореності й державницьких змагань виступає в поезіях Яра Славутича образ Івана Мазепи. Трагедія гетьмана для поета не особиста, це трагедія і поразка національна.

Література

1. Маланюк Є. Illustrissimus Dominus Mazera (Тло і постать) // Маланюк Є. Книга спостережень: У 2 т.- Торонто: Гомін України. - Т.2. - С.207-228.
2. Сивіцький М.К. Богдан Лепкий. - К.: Дніпро, 1993.
3. Славутич Яр. Твори: У 5 т. - К.: Дніпро; Едмонтон: Славута, 1998. - Т.1. - 469 с.
4. Славутич Яр. Українська поезія в Канаді (критичний огляд) // Славутич Яр. Твори: У 5 т. - К.: Дніпро; Едмонтон: Славута, 1998. - Т.4. - С.34-123.

Джерело: [Ігор Цуркан. "І славу навколо співає трава..." | Просвіта Херсонщини](http://prosvita-ks.co.ua/visnik-tavriyskoyi-fundaciyi-vipusk-3/igor-curkan-i-slavu-navkolo-spivaie-trava#ixzz4uqnUabwT) <http://prosvita-ks.co.ua/visnik-tavriyskoyi-fundaciyi-vipusk-3/igor-curkan-i-slavu-navkolo-spivaie-trava#ixzz4uqnUabwT>

Увага! Матеріали захищені авторським правом!